

Kurage

En metod för bemötande av
ytterhögerens idéer, med avstamp i vår
egen berättelse om samhället.

Innehåll

1.	Förord.....	3
2.	Sammanfattande tips.....	4
3.	Ytterhögersns berättelse – ett återkommande mönster.....	6
4.	Vad riskerar att hända vid konfrontation?.....	8
5.	Att identifiera vår egen berättelse om samhället.....	9
	Stanna upp och utvärdera situationen	10
	Svara med en fråga	12
	Att bemöta konspirationsteorier.....	14
6.	Sammanfattningsvis	16
	Exempel på situationer att träna på.....	17
7.	Förslag på fördjupning.....	18
	Ordlista	18
	Kontakt	20

1. Förord

I DEN HÄR handboken presenteras ett antal utgångspunkter för att bemöta ytterhögerens idéer och argument. Oavsett om samtalet förs i en politisk debatt, på våra arbetsplatser, i situationer i vårt privatliv eller i våra ideella engagemang. Handboken är en introduktion till ett utbildningskoncept som går under namnet *Kurage* som har utvecklats av Stiftelsen Expo under ett antal år. Kurage syftar till att bistå med kunskap, strategier och verktyg för alla som vill motverka rasistiska idéers inflytande i vårt samhälle.

Kurage utvecklas kontinuerligt av Expos researchers och utbildare för att anpassas både till olika målgruppers förutsättningar, och även den samtidigt vi verkar i. Arbetet med denna handbok har skett i nära samarbete med Friedrich-Ebert-Stiftung (FES).

Kurage lanserades som ett utbildningskoncept 2021 och har sedan dess utvecklats vidare och genomförts för en rad olika målgrupper. Vi har mött politiska partier, företag, myndigheter, skolor och civilsamhällesorganisationer. I samarbete med FES har denna kompletterande handbok tagits fram. Den har översatts till flera språk och bland annat använts på nätverksträffar där europeiska parlamentariker tränats i att bemöta ytterhögerens argument.

Strategierna som beskrivs i denna handbok bör ses som en introduktion till utbildningskonceptet, och bör kompletteras med föreläsningar, workshops, cirkelträffar eller andra former av verksamhetsanpassade insatser. För frågor om detta, vänd dig till Stiftelsen Expo eller FES. Kontaktuppgifter återfinns i slutet av handboken.

Om Friedrich-Ebert-Stiftung

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), grundad 1925, är Tysklands äldsta politiska stiftelse med djupa rötter i socialdemokratins. Uppkallad efter Friedrich Ebert, Tysklands första demokratiskt valda president, verkar FES som en oberoende, ideell organisation dedikerad till socialdemokratins grundläggande värden: frihet, rättvisa och solidaritet. Detta engagemang knyter stiftelsen starkt till socialdemokratiska principer och fria fackföreningar.

FES främsta mål är att främja ett fritt och rättvist samhälle, stödja en stark demokrati och hållbar ekonomisk tillväxt samt förespråka en robust välfärdsstat. Stiftelsen strävar efter att skapa lika möjligheter för alla medborgare, oavsett bakgrund, inom politiska, ekonomiska, sociala och kulturella delar av samhället.

Om Expo

Stiftelsen Expo är en religiöst och partipolitiskt obunden antirasistisk stiftelse utan hemvist på någon höger-vänsterskala. Vi vill öka människors förmåga att bemöta rasistiska idéer, propaganda och konspirationsteorier för att minska rasistiska organisationers inflytande i samhället.

Genom granskning, opinionsbildning, kunskapshöjning och research får vi fler att ta hotet från rasistiska grupper och uttryck på allvar. Vi stöttar de tjänstemän, organisationer och antirasister som utgör demokratins ryggrad så att de blir bättre på att bemöta hotet. När förmågan att bemöta rasism ökar, då minskar rasistiska organisationers inflytande i samhället.

2. Sammanfattande tips

TA AVSTAMP I DIN EGEN BERÄTTELSE

För att bemöta rasistiska idéer är det centralt att du vet vad du själv tycker. Du måste vara tydlig med hur du ser på samhällets utmaningar, vilken typ av samhälle du vill ha och hur vi ska nå dit. Annars är det lätt att vi fastnar i loopar av reaktiva motargument.

VÅGA STANNA UPP OCH ANALYSERA SITUATIONEN

Kom ihåg att olika situationer innebär olika typer av möjligheter och utmaningar, vilket kräver anpassade strategier. Inom ramen för Kurage betonar vi vikten av att reflektera över vilka förutsättningarna är för just den specifika situation du befinner dig i. Exempelvis vilka andra som är närvarande, var du befinner dig, vem personen är som ger uttryck för idéerna och om det finns en publik närvarande.

GLÖM INTE PERSONERNA RUNTOMKRING DIG

Ett vanligt misstag vi gör är att lägga ett alltför stort fokus på att försöka få personen som ger uttryck för antidemokratiska idéer att ändra åsikt genom att uteslutande använda konfrontativa motargument. Men glöm inte att det ofta finns andra personer runtomkring dig. Det kan vara personer som behöver höra en alternativ berättelse och analys, för att inte lockas av en rasistisk världsåskådning. Det kan också vara personer som delar din analys av samhället men som behöver stärkas och stöttas för att inte känna sig ensamma i sin analys. Ofta har vi mer att vinna på att framstå som lugna och genuint intresserade inför en potentiell lyssnarskara där vi också presenterar vår egen berättelse, snarare än att fastna i och argumentera emot den rasistiska samhällsanalysen.

SOLIDARITET MED DE SOM ÄR PERSONLIGEN DRABBADE

Vi får inte glömma hur de argument och den jargong som vi hör kan påverka andra människor runtomkring oss, och vi bör alltid ha i åtanke att människor kan påverkas på ett djupare personligt plan utan att vi vet om det. Inom ramen för Kurage har vi varit ute på arbetsplatser som bland annat präglas av homofoba idéer och hat mot minoritetsgrupper, där det visat sig att det på arbetsplatsen finns kollegor som valt att inte vara öppna med vilka de är för att undkomma hat. Bär alltid detta i åtanke.

SÄTT UPP REALISTISKA MÅL

Vi hör ofta om situationer där rasistiska och konspirationistiska idéer tillåts stå oemotsagda då det upplevs omöjligt att få personen att ändra åsikt. Många gånger är det ett orealistiskt mål

att få en person att ändra åsikt. Däremot finns det en rad andra vinster vi kan göra. Exempelvis att erbjuda alternativa perspektiv till personer som lyssnar, visa solidaritet med andra som utsätts, eller helt enkelt avsluta ett samtal där alla gränser för anständighet passerats.

STÄLL FRÅGOR

Ofta kan frågor vara ett mer effektivt sätt att svara än att bemöta någon med faktafyllda motargument. Frågor kan verka mindre konfrontativt, är lättare att falla tillbaka på i situationer som uppstår plötsligt och ger oss lite tid att fundera över hur, och om, vi ska fortsätta dialogen. Kanske gör vi analysen att idéerna som lyfts har passerat alla gränser för anständighet och att det är bättre att avsluta samtalet för att skydda oss själva och individer runtomkring oss från ytterligare kränkningar. Om vi är på tu man hand finns det ofta lite mer svängrum att ta samtalet vidare med frågor så länge situationen inte upplevs hotfull eller personligt kränkande.

UNDVIK ATT BEMÖTA KÄNSLOR MED FAKTA

När vi besvarar en persons känslor av rädsla eller ilska med faktabaserade argument riskerar vi lätt att framstå som respektlösa eller inte särskilt inlyssnande. Genom att ställa frågor om de bakomliggande orsakerna till personens känslor kan vi styra samtalet till att handla om hur vi skulle vilja att samhället var i stället – till en nivå där vi pratar om våra mer grundläggande värderingar och visioner. Här har vi större chans att nå fram med vår egen berättelse och analys om samhället, både till personen vi möter och till andra personer som omger oss.

KONSPIRATIONSTEORIER

Att bemöta konspirationsteorier kräver ibland andra strategier för att nå fram. Här vill vi särskilt betona vikten av att förstå mekanismerna bakom en konspirationsteori och att i samtalet fokusera på logiska luckor. Detta kan vara särskilt användbart om du saknar tillräcklig kunskap för att ge kärnfulla, faktabaserade argument.

3. Ytterhögerens berättelse – ett återkommande mönster

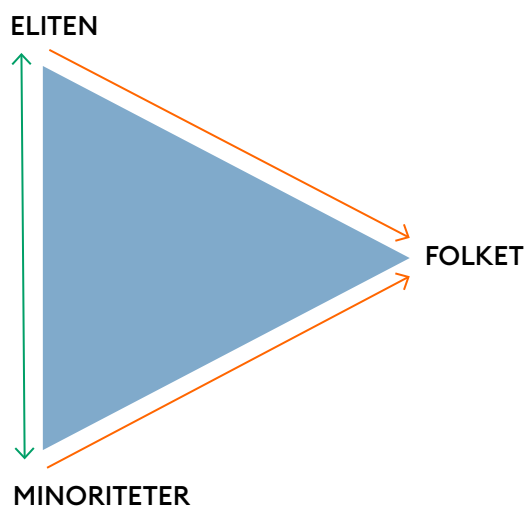
YTTERHÖGERN HAR ETT repetitivt sätt att beskriva vårt samhälle. Oavsett om idéerna artikuleras i den politiska debatten, runt fikaborden på våra arbetsplatser, i kommentarsfält på sociala medier eller kanske till och med i vår egen bekantskapskrets så tenderar samma typ av narrativ att upprepa sig. Sättet som ytterhögeren beskriver vårt samhälle har på flera sätt tillåtits sätta ramar för hur vi pratar om och till varandra. Det har inneburit att ett splittande och rasistiskt språkbruk där människor ställs emot varandra har fått fäste, och förflyttat gränserna för vad som anses normalt och anständigt.

Berättelsen återkommer till konspiratoriska beskrivningar av hur vårt samhälle styrs av en illegitim, politiskt korrekt, kulturell och medial elit som sätter ramarna för hur vi får tycka och tänka. I ytterhögerens berättelse om eliten återkommer ofta socialdemokratiska och liberala värderingar som något som infiltrerar samhällets institutioner, myndigheter och tjänstemän så till den grad att det inte spelar någon roll vem som har regeringsmakten, de politiskt korrekta socialdemokratiska och liberala idealen ”styr ändå i det dolda”.

Hur kommer det sig att denna påstådda elit kan besitta så mycket makt oavsett hur det går i våra politiska val? I denna berättelse så menar man att det hänger samman med en ondskefull maskopi mellan den påstådda eliten och olika minoritetsgrupper i samhället. Vi hör ofta berättelser om hur flyktingar, religiösa minoriteter och hbtqi-personer ges en rad rättigheter som sker på bekostnad av ”det sanna folket” eller ”nationen”. Man menar att socialdemokratin har öppnat gränserna och låtit flyktingar välla in inkom för att stötta det egna politiska projektet. I gengäld påstås det att minoritetsgrupperna erbjuder kontinuerligt stöd och röster till elitens maktfullkomliga projekt.

Detta fenomen kommer till uttryck på olika sätt i olika europeiska länder. Vi har till exempel sett hur extremhögeren sprider bilder på politiker som tar selfies med flyktingar, vilket hävdas utgöra ett bevis för denna ondskefulla maskopi. Eller högerextrema propagandakanaler som besöker socialdemokratiska valmöten där de filmar och fotograferar individer med påstådd invandrarbakgrund, vilka propagandakanalerna hävdar utgöra en del av partiets importerade ”valboskap”.

Utöver det faktum att berättelsen är djupt splittrande, rasistisk, förljugen och konspiratorisk, så är den också starkt apokalyptisk och söker piska upp känslor av rädsla och ilska. När vi människor blir rädda och arga så riskerar vi att förlora vår kognitiva förmåga, vi slutar helt enkelt att tänka logiskt. Det gör oss särskilt mottagliga för populistiska och enkla lösningar. Och berättelsen erbjuder just enkla lösningar och förklaringsmodeller på stora samhällsutmaningar för den som känner att den är förfördelad eller den vars behov inte tas hänsyn till. Berättelsen återkommer ständigt till folket, nationen eller "vanliga människor" som en homogen grupp som delar samma upplevelser och känslor av svek från eliten.

Känner du igen ytterhögers berättelse från din vardag? I vilka sammanhang har du stött på idéerna?

Kunskap och medvetenhet om ytterhögers repetitiva sätt att beskriva vårt samhälle är en viktig utgångspunkt när vi formulerar ett demokratiskt alternativ.

4. Vad riskerar att hända vid konfrontation?

ATT KÄNNA FRUSTRATION över att rasism normaliseras och tar allt större plats i samhället är både rätt och rimligt. En allmän likgiltighet inför utvecklingen skulle ha gjort att den normalisering vi ser idag hade kunnat gå ännu snabbare. Men om vi vill vända utvecklingen måste vi veta hur vi kanaliserar vår frustration och erbjuda andra alternativ snarare än uteslutande motargument.

Psykologisk forskning visar att känslolägen smittar. Om vi reagerar offensivt med ilska på uttryck för rasism är risken stor att personen vi möter snabbt hamnar i samma känsloläge, det kallas för *affektsmitta*. Sådana situationer riskerar att snabbt eskalera till konflikt där vi omöjligt kan nå fram med våra perspektiv och analyser.

Risken är också stor att vi låser situationen genom att hamna i ett läge av *psykologisk reaktans* där personen vi möter än mer beslutsamt klamrar sig fast vid sin åsikt och till och med drar sin ståndpunkt ännu längre för att bevisa sin rätt att tycka och tänka som hen vill. Risken är också stor att personen i stället väljer att bolla sina tankar med likasinnade där världsbilden bekräftas och får ännu starkare fäste.

En annan risk med att reagera på rasistiska uttryck med offensiva motargument är att vi trigger vad som ibland kallas för toxisk eller affektiv polarisering. Det vill säga att samtalet inte handlar om sakfrågor utan snarare leds in på personangrepp och ett hårt språkbruk vilket givetvis försvårar möjligheterna att nå fram, och får oss att framstå som osakliga inför en möjlig publik.

5. Att identifiera vår egen berättelse om samhället

FÖR ATT MOTVERKA rasistiska idéers inflytande i vårt samhälle måste vi veta vilka idéer och värderingar vi själva står för, det räcker inte med att bara vara emot. En eventuell publik eller omgivning ges inga alternativ om vi enbart är reaktiva, vi behöver visa att det finns alternativa sätt att betrakta både vår samtid och vår framtid. Det blir svårt att övertyga någon annan om vi inte själva bottnar i varför vi tänker som vi gör.

Ett första steg i att identifiera vår egen berättelse är att förstå vad det är som driver oss i våra prioriteringar och beslut. Frågorna nedan kan vara en utgångspunkt för att tydliggöra svar på drivkraften bakom det egna engagemanget.

- Vilka händelser och personer har varit avgörande för dina livsval?
- Varför väljer du att lägga din tid på att läsa denna handbok, att bygga kunskap och hitta verktyg för att motverka rasism?

Var kan vi då börja för att tydliggöra vår egen berättelse, antingen som organisation eller som individ?

En bra utgångspunkt är att resonera kring frågorna nedan.

1. Vad är det för något som skapar en känsla av gemenskap i ett samhälle? Vilka faktorer och värden bidrar till en känsla av samhörighet?

2. Var går konfliktlinjerna i samhället? Vad är det som hotar vår gemenskap och gör att samhället kan upplevas otryggt?

3. Vart är vi på väg? Hur ser vår vision om ett gott samhälle ut och hur tar vi oss bäst dit?

Med ökad insikt i vad som driver dina prioriteringar och beslut blir det lättare att formulera en egen berättelse och analys.

Som vi har sett är ytterhögerns berättelse agendasättande, samtidigt som den ger både förklaringar och lösningar på samhällets utmaningar. För att tydliggöra vår egen berättelse är det viktigt att fundera kring ett antal grundläggande frågeställningar som ytterhögerns berättelse besvarar. Den gemensamma nämnaren i ytterhögerns berättelse utgörs av homogenitet – föreställningen om att vi behöver ha en gemensam kultur och historia för att kunna bygga ett samhälle starkt. Alla som inte delar denna kultur och gemensamma historia utgör således ett tärande hot som behöver avlägsnas genom stängda gränser, återvandring eller assimilation.

Genom att tydliggöra vår egen berättelse och formulera tydliga alternativ har vi alltid ett svar att falla tillbaka på när vi möter ytterhögerns idéer och argument.

Det mångkulturella samhället har misslyckats. Vi behöver nedmontera det mångkulturella samhället och skapa en majoritetsberättelse. För att göra det måste vi kraftigt begränsa invandringen.

Jag tror snarare att samhällets misslyckanden har att göra med ojämlikheter och utanförskap. För att skapa en majoritetsberättelse måste vi istället jobba för ökad jämlikhet, säkerställa att allas rättigheter respekteras och att alla ges en ärlig chans att bli en del av samhällsgemenskapen.

Stanna upp och utvärdera situationen

DET FINNS INGET universellt svar på hur man ska svara på ytterhögerens idéer och argument. De uttrycks på olika sätt av olika individer, samtidigt som olika typer av situationer påverkar vårt handlingsutrymme. Det finns flera faktorer att ha i åtanke och reflektera över för att vara bra rustad inför framtida möten och diskussioner.

	LÅST	AMBIVALENT	ÖPPEN	UTSATT GRUPPER
Proaktivt förhållningssätt	Bygga relation	Bygga relation	Stärka	Skydda och visa solidaritet
Reaktivt förhållningssätt	Så tvivel	Ge alternativ	Stödja	

• VEM PRATAR DU MED?

Ibland ställs vi inför ytterhögerens idéer och argument från människor som upplevs helt **låsta** i sina uppfattningar. Personer som har konsumerat konspiratoriska och rasistiska idéer under lång tid och nu verkar se på världen från ett helt annat perspektiv än vad vi gör. När vi träffar människor som upplevs helt låsta är det lätt att tänka att det inte är någon idé och vi väljer att undvika att gå in i en diskussion över huvud taget. Men att inte agera alls innebär att de splittrande idéerna och argumenten tillåts stå helt oemotsagda. De riskerar då att inspirera andra i vår omgivning, eller orsaka skada för dem som blir påverkade på ett mer personligt plan. Vad vi kan göra i dessa situationer är att så tvivel och erbjuda alternativa sätt att tänka, utan någon egentlig förhoppning om att personen ska ändra åsikt här och nu. Vårt agerande tydliggör dock alternativa perspektiv för en eventuell publik och blir ett uttryck av solidaritet med andra som riskerar att drabbas på ett djupare personligt plan. Kom ihåg att ett mål så gott som något kan vara att poängtera att det som uttrycks passerat alla gränser för anständighet och därför välja att avsluta samtalet.

Vi kan också stöta på personer som upplevs mer **ambivalenta** i sina argument, som uttrycker en trevande oro för ett samhälle som de inte känner igen och där personen delvis hämtar svar från ytterhögerens berättelse. Här måste vi vara tydliga med att erbjuda en alternativ berättelse eller tolkning av situationen som diskuteras. Ett narrativ som ger demokratiska svar på frågor om vilket samhälle vi vill ha och hur vi ska nå dit.

• VILKA ANDRA ÄR NÄRVARANDE?

Det är viktigt att komma ihåg att det kan finnas ambivalenta personer i en möjlig publik, vid samma middagsbord, runt fikabordet på jobbet eller ute i offentligheten där någon låter ytterhögerns berättelse komma till uttryck. De behöver höra en alternativ, demokratisk berättelse, en berättelse som ger svar på samma frågor och utmaningar som lyfts. Exempelvis varför samhället upplevs otryggt, eller varför bostadsmarknaden ser ut som den gör. Om dessa personer inte lämnas med något annat än motargument på ytterhögerns splittrande och rasistiska svar, och ingen alternativ vision eller idé om hur problemen kan förklaras och motverkas riskerar de som är ambivalenta och trevande att succesivt bli alltmer låsta i sin analys av vår samtid.

Du kanske också har **öppna**, demokratiskt sinnade människor omkring dig. Som delar dina åsikter och värderingar men av olika skäl saknar förmåga eller mod att uttrycka dem. Genom att presentera en tydlig alternativ berättelse och analys kommer du både att stärka och stödja dem i deras förmåga att höja rösten mot oanständiga analyser nästa gång.

När andra människor är i närheten finns det alltid en risk att ytterhögerns idéer och argument träffar på ett djupare personligt plan hos vissa, utan att vi nödvändigtvis vet om det. Under många Kurage-utbildningar har det framkommit att det exempelvis förekommer en homofob jargong på en arbetsplats, vilket deltagarna upplevt problematiskt i sig. Men man har inte reflekterat kring att det på samma arbetsplats funnits personer som valt att vara tysta om sin sexualitet på grund av den rådande jargongen. Ha alltid detta perspektiv i åtanke när du har en publik och säkerställ alltid att visa solidaritet med dem som angrips mer personligen, oavsett om du är medveten om det eller ej.

• VAR ÄR DU?

Platsen vi befinner oss på har betydelse för hur vi kan agera och är värd att fundera kring. I vår vardag och i våra personliga relationer kan vi vara rädda för att orsaka dålig stämning eller skada våra sociala relationer. En rimlig fråga att ställa sig är hur långsiktigt hållbara våra relationer är om vi inte kan resonera kring våra grundläggande värderingar.

Ute i offentligheten kanske vi känner oss sårbara på ett annat sätt. Om vi befinner oss i en större folkmassa tenderar vi att lita på att andra agerar, den så kallade åskådareffekten, ett fenomen som är viktigt att reflektera över. Vilken person skulle du vilja vara i en situation när någon kränker en medmänniska på en offentlig plats? Hur kan du förbereda dig för att agera i enlighet med dina värderingar i de olika sammanhang där ytterhögerns idéer dyker upp?

• VAD ÄR ETT REALISTISKT MÅL I DEN SPECIFIKA SITUATIONEN?

Ibland tror vi felaktigt att målet med varje diskussion är att få den vi pratar med att ändra sin åsikt. När du träffar en person som upplevs helt låst är det många gånger omöjligt att få

personen att ändra åsikt, vilket kan leda till att vi avstår från att agera. Om ni befinner er på tu man hand kan en bättre målsättning vara att få personen att börja fundera kring var idéerna kommer ifrån och i förlängningen möjligen så ett frö av tvivel. Ett lika gott mål för samtalet kan vara att helt enkelt förklara hur och varför du tänker annorlunda.

Om det finns människor runt dig som lyssnar, så kan en bra målsättning vara att erbjuda omgivningen ett alternativt sätt att tänka och se på situationen. När du möter en person som upplevs låst, men med människor runt dig som lyssnar, är ditt svar ofta viktigare för de andra som lyssnar snarare än för personen som ger uttryck ytterhögerns idéer.

Ibland är ett mål så gott som något att avsluta konversationen, att dra en gräns för vad vi tolererar. När du markerar var den gränsen går för dig visar du solidaritet med dem som utsatts för kränkningen, oavsett om de befinner sig i samma rum eller inte.

Svara med en fråga

Frågor kan innebära många fördelar:

- Genom att ställa en fråga säkerställer vi att vi förstått vad en person faktiskt sagt, så att det inte blir missförstånd eller att vi riskerar att ducka att bemöta ett påstående med ursäkten för oss själva att vi säkert hört fel.
- När du ställer en fråga köper du dig själv lite tid att fundera kring om och hur du kan ta samtalet vidare, eller om det är läge att avbryta det.
- Genom att ställa en uppriktigt nyfiken fråga kan vi i förlängningen bygga förtroende hos personen vi möter och därigenom få hen att reflektera kring var idéerna kommer ifrån.
- Med en följdfråga tvingar vi personen att ta ansvar för vad hen precis har sagt, det kan vara särskilt tydligt i de sammanhang där en jargong av humor och splittrande "skämt" etablerats på en arbetsplats eller i en annan grupp. Genom att ställa en följdfråga kan vi bryta igenom ett raster av jargong och bolla tillbaka ansvaret dit det hör hemma.

MÅNGA GÅNGER NÄR vi konfronteras med splittrande och rasistiska argument är vi inte förberedda. Vi kan snappa upp en kränkande kommentar i kollektivtrafiken, plötsligt höra någon häva ur sig rasistiska drapor på en middag med familj och vänner eller på ett möte på jobbet. Ibland kommer personen med kränkande generaliseringar om olika minoritetsgrupper, eller hänvisar till tveksam statistik och påstådda fakta som är svåra att bemöta spontant. I dessa situationer kan frågor vara en effektiv väg framåt.

Hur menar du nu?

Har jag förstått dig rätt?

Hur påverkar det dig?

	Idé att bemöta	Din berättelse	Fråga att styra med
Omgivning	Mitt bostadsområde har blivit otryggt. →		På vilket sätt påverkar det dig?
Beteende/känsla	Jag går inte ut längre på kvällarna. →		Hur vet du att det är så farligt att du inte kan gå ut?
Kunskap	För det har kommit massor med kriminella invandrargång till mitt bostadsområde. →		Vad tycker du behöver göras?
Värderingar	Alla brott som begås av personer med invandrabakgrund bör leda till utvisning. →	Jag är övertygad om att brott ska bedömas utifrån brottets karaktär, inte utifrån personens ursprung. →	Hur skulle du vilja att det var?
Vision	Jag vill ha ett tryggt Sverige som håller ihop. →	Det är precis vad jag vill också, men för att få ett tryggt Sverige som håller ihop så behöver vi ...	

Strategin att förflytta samtalet genom att ställa väl valda följdfrågor behöver praktisk träning. Vi vill ändå i denna handbok ge en introduktion till logiken som ligger till grund för strategin. Ett misstag vi riskerar att göra i ett möte med en annan individ är att konfrontera denna persons känslor av rädsla eller ilska med faktabaserade motargument. Ett annat felsteg kan vara att berätta en abstrakt vision om hur vi tycker samhället bör vara till en person som uttrycker oro för något i dennes liv, där vi saknar inblick och förståelse. Den typen av bemötande får oss lätt att framstå som arroganta och chansen att personen ska vara mottaglig för vår analys blir förmodligen ganska liten.

Frågor kan vara ett effektivt sätt att faktiskt ta kommando över samtalet i stället för att fastna i reaktiva loopar av motargument. Genom att ställa genomtänkta och nyfikna frågor kan vi förflytta samtalet till att handla om vår egen analys och berättelse om samhället.

När vi människor kommunicerar med varandra tenderar vi nämligen att göra det på olika nivåer. Vi kan exempelvis prata om händelser och upplevelser i vår direkta omgivning och hur dessa får oss att känna och agera, vi kan föra diskussioner på en nivå där vi pratar om vad vi vet eller tror oss veta. Vi kan också prata om våra grundläggande värderingar och visioner för det samhälle vi vill ha. Det är först när vi möts på den senare nivån som vi har möjlighet att nå fram med en alternativ berättelse.

Genom att använda frågorna i kolumnen till höger kan vi få den vi pratar med att reflektera över möjliga lösningar eller andra vinklar på det uttryckta problemet. När vi väl når en nivå i samtalet där vi pratar om grundläggande värderingar och visioner om hur samhället bör se ut har vi en större chans att framgångsrikt förklara hur vi själva ser på samhällets utmaningar, vad som orsakar dem och hur vi tänker att vi kan nå ett bättre samhälle tillsammans.

Att bemöta konspirationsteorier

ATT KONFRONTERA KONSPIRATIONSTEORIER och desinformation kräver ibland en delvis annan logik än den vi beskrivit så här långt och kan vara särskilt utmanande. I synnerhet när personen vi möter inte bara accepterat en konspiratorisk förklaringsmodell för en händelse eller ett fenomen, utan även tenderar att betrakta världen genom en lins som får hen att känna att världen är riggad av en ondskefull grupp.

Expos föreläsningar som fokuserar specifikt på konspirationsteorier och det här kapitlet inspireras bland annat av *Theory of Debunking*, publicerad av forskarna Stephan Lewandowsky och John Cook (2020).

En viktig utgångspunkt när vi möter personer som tror på konspirationsteorier och myter är förståelse för att det är mänskligt att söka förklaringar och svar på det vi av olika skäl har svårt att förklara. Konspirationsteorier sprids ofta i samband med omvälvande händelser, som under coronapandemin, där officiella förklaringar ibland kan upplevas antingen för enkla i förhållande till händelsens allvar eller för komplexa för att greppa. Konspirationsteorier erbjuder då både förenklade och spännande förklaringar som kan väcka nyfikenhet och locka till vidare utforskning.

Genom att förstå och kunna förklara hur konspirationsteorierna funkar och är uppbyggda har vi redan där vissa verktyg att bemöta dem när de uppstår. Forskning har nämligen visat att vetenskapen om konspirationsteoriernas uppbyggnad och återkommande struktur i sig innebär en viss motståndskraft mot att tro på dem när de dyker upp.

Som tidigare betonats i denna handbok kring bemötande av ytterhögerens berättelse så behöver vi fundera kring vilka förutsättningar den specifika situationen ger oss. Om vi befinner oss på tu man hand har vi ofta möjlighet att ta ut svängarna lite mer. Risken för att personen vi möter känner sig inträngd i ett hörn, eller riskerar att inspirera andra med sin konspirationistiska analys minskar om det inte är några andra närvarande.

Strategier att förlöjliga eller göra sig lustig över en konspirationsteori, eller att aggressivt demontera dem har visat sig vara effektiva för en publik som redan har en stark motståndskraft mot konspirationsteorier. Samma beteende har dock visat sig ha motsatt effekt på mer ambivalenta grupper som redan har börjat intressera sig för konspirationsteorier. Här riskerar du i stället att framstå som arrogant och dina argument lär med stor sannolikhet avfärdas.

Att bemöta konspirationsteorier på ett effektivt sätt kräver alltså en del kunskap och förberedelse, både om det fenomen eller den händelse som konspirationsteorin ger en alternativ förklaring till, om hur konspirationsteorier i sig fungerar och är uppbyggda. Det kräver dessutom även en analys av situationen vi befinner oss i och om den vi möter. Vi vill här lyfta tre olika vägar att använda sig av beroende på hur väl du bottnar i just den situation du hamnat i.

FAKTAN — Om du råkar kunna mycket om just den händelse eller det fenomen som konspirationsteorin ger en alternativ förklaring till, fokusera då på vad vi faktiskt vet från tillförlitliga källor. Lägg betoning på sanningen snarare än att reproducera falska och missvisande argument. Och försök att göra den fakta du har så tydlig och begriplig som möjligt. Det är i regel bättre med få och kärnfulla poänger, än att ge alltför komplexa och omfattande svar.

KÄLLAN — Kanske bottenar du inte särskilt väl i just den händelse eller det fenomen som konspirationsteorin handlar om, men du har viss kunskap om den eller de källor som det hänvisas till. Fokusera då istället på att förklara hur källan eller avsändaren uppenbart försöker skapa en felaktig bild utifrån vem som ligger bakom, och vilken typ av agenda de driver.

LOGIKEN — Ibland möter vi konspirationsteorier där vi inte bottenar särskilt väl vare sig i fakta, eller källan till informationen. Men många gånger finns det gott om logiska luckor att lyfta fram. Försök då att ta ett steg tillbaka och peka på hur det verkar otroligt eller osannolikt att det skulle hänga samman just på det sättet. Konspirationsteorier tenderar att förstora perifera detaljer eller korn av sanning kopplat till en viss händelse, talar argumenten kanske emot varandra? Är det verkligen logiskt eller rimligt att det skulle hänga samman så?

UNDVIK ATT REPRODUCERA FELAKTIGHETER — Genom att ge konspirationsteorin i sig så lite utrymme som möjligt kan vi minska riskerna för att reproducera den, något som ibland kallas backfire-effekt. Återigen ger ett samtal på tu man hand oss lite mer utrymme att föra samtalet vidare än om vi har personer runtomkring oss som antingen riskerar att inspireras av eller ta skada av det som sägs.

Massachusetts Institute of Technology (MIT) lanserade 2024 en större studie som visade hur man tidigare inte tagit tillräckligt stor hänsyn till de individuella orsakerna till konspirationistiskt tänkande hos individen vi möter. Konspirationsteorier fyller nämligen olika typer av funktioner hos olika människor. I MIT-studien lät man en AI-bot generera både heltäckande och personanpassade svar till ett antal testpersoner som deltog i studien. Resultatet visade hur personerna inte bara hade reducerat sin tro på just den konspirationsteori som var föremål för dialogen med AI-boten, utan hur de också vacklade i sin tro på andra konspirationsteorier som de delvis visat intresse för men som inte var fokus för studien. Det visar att det spelar roll att bemöta konspirationsteorier, även om det kan kännas hopplöst. Men det kräver att vi har vissa kunskaper om de ingångar personen vi möter har i sitt konspirationistiska tänkande, och även kunskaper om hur verkligheten är beskaffad.

6. Sammanfattningsvis

I DENNA HANDBOK har vi presenterat olika metoder för att bemöta ytterhögers rasistiska och konspirationistiska berättelse om vårt samhälle. Vi har betonat vikten av att fundera kring och tydliggöra vår egen berättelse och analys av samhället. För att bemöta rasistiska och andra former av antidemokratiska argument och idéer är det nämligen helt centralt att vi vet vad vi själva tycker. Detta för att kunna erbjuda attraktivare alternativ i stället för att gå vilse i motargument och ständigt vara reaktiva på ytterhögers idéer.

Vi har lyft behovet av att analysera vilka möjligheter och utmaningar olika situationer innebär och reflektera över vilka alternativ det ger oss. Hur vi bäst agerar påverkas av olika faktorer, bland annat personen vi möter, var vi befinner oss och huruvida det finns andra runtomkring oss som hör samtalet och antingen riskerar att inspireras eller ta skada. Eller om det finns personer som delar vår analys men som kan bli inspirerade att agera själva genom att höra ett välformulerat alternativ.

Vi har också visat på olika sätt att kommunicera genom att ställa frågor. Frågor är något vi lätt kan falla tillbaka på i situationer då vi inte är förberedda och behöver köpa oss lite tid för att orientera oss och göra en snabb analys av situationen. Frågor kan i sig också vara både förtroendeskapande och innebära att ansvaret flyttas tillbaka till personen som ger uttryck för rasistiska och splittrande idéer, kanske i synnerhet i situationer som präglas av jargong och rasistiska "skämt".

Vidare har vi gett en introduktion till en metod där vi kan ta större kontroll över samtalet och genom frågor styra det till att handla om just vår egen berättelse och analys av samhället. I stället för att hamna i reaktiva loopar av motargument eller riskera att låsa oss i diskussioner som präglas av vilseledande fakta. Denna metod kräver dock mer djupgående förklaring och träning än vad som finns utrymme för i denna handbok.

Exempel på situationer att träna på

TA DIG TID att fundera över situationerna nedan. Baserat på vad du just har läst i denna handbok, hur skulle du hantera de olika situationerna?

Hur skulle du agera i de olika situationerna? Hur börjar du?

Vad är ett realistiskt mål för det specifika samtalet?

Vilka fördelar och risker finns?
Vilka reaktioner förväntar du dig från personen du samtalar med?

Hur tror du att din respons uppfattas av eventuella personer runtomkring?

Hur känner du dig i den givna situationen?

Den queerfoba jargongen på jobbet

Du har slagit dig ner för lunch på jobbet i sällskap av ett antal kollegor. I sällskapet sitter en person som du vet har idéer och åsikter som skiljer sig från dina. Kollegan har ofta en tendens att sätta tonen för samtalet, med en jargong som lockar till skratt i delar av gruppen raljerar han och driver hårt med olika etniska minoriteter och hbtqi-personer. Temat för dagens lunchsamtal verkar vara stadens kommande pridefirande som han tydligt uttrycker att han inte tycker om. Kommentarer blir grövre och grövre och eskalerar till en situation där han påstår sig veta att "åtminstone 30 procent av de som deltar är pedofiler". Några skrattar instämmande, medan några sitter tysta.

Din vän som intresserar sig för konspirationsteorier

Du har en vän som du känt sedan skoltiden. Era liv har under senare år börjat ta lite olika riktningar och ni ses numer ganska sällan. Du har noterat att hon börjat dela inlägg på sociala medier från källor som bland annat hävdar att "coronahysterin" är ett ondskefullt verktyg som staten använder för att kunna kontrollera sina medborgare med restriktioner och livsfarliga vaccinprogram. Hon hör av sig och frågar om ni ska ta en kaffe, du är tveksam men går med på att träffas. Ni sitter på tu man hand och pratar minnen, men ganska snabbt glider samtalet in på antisemitiska föreställningar där hon pratar om en "judisk elit som styr våra mediehus och kontrollerar vilken typ av information som tillåts i PK-media".

Den obekväma familjemiddagen

Ni har samlats för att fira din pappas födelsedag, runt middagsbordet sitter utöver kusiner och syskon också din faster som du inte träffat på länge. Samtalet glider in på antalet våldsdåd som skett runtom i staden under senare tid, hur unga dras in i destruktiva och kriminella miljöer i så unga år och vad det är som driver utvecklingen. Din faster suckar uppgivet och utbrister att "Men vi kan väl bara prata klarspråk här, hade vi inte tagit emot tusentals människor från kulturer som inte har någon respekt för lag och ordning hade vi ju aldrig hamnat här, är inte det uppenbart?"

7. Förslag på fördjupning

EXPO

Målet med den här handboken är att ge en överblick över de strategier och verktyg Expo presenterar i sina föreläsningar och workshops inom ramen för Expos utbildningskoncept Kurage. Metoderna utvecklas kontinuerligt i linje med både ny forskning, vår egen research och andra erfarenheter från vår verksamhet. Innehållet och upplägget på våra utbildningar anpassas alltid efter den målgrupp vi möter, både vad gäller förkunskaper och behov, men också utifrån vilken typ av organisation vi möter.

Utbildningar i Kurage kompletteras ofta med kunskaps-höjande pass om:

YTTERHÖGERNS FRAMVÄXT OCH SAMTIDA ORGANISERING

Stiftelsen Expo har bevakat rasistiska organisationer sedan 1995. Vi erbjuder fördjupade kunskaper om hur rörelsen vuxit fram och hur det påverkar den utveckling vi ser idag.

HAT OCH HOT

Expos utgångspunkt när det gäller arbetet mot ytterhögerens hat och hot är att ni som organisation ska kunna fortsätta göra det ni gör men på ett hållbart sätt. Vi ser en oroväckande utveckling där aktörer som verkar för demokratin riskerar att tystna av rädsla för vad påverkan kan komma att innebära. Genom utbildningar och andra former av stödinsatser ökar vi kunskaperna om hur metoderna för påverkan ser ut. Vi lyfter också ett antal viktiga aspekter att ha med både i ert förebyggande arbete, men också hur ni kan agera när ni utsätts för hat, hot och drev.

RADIKALISERING AV UNGA

Högerextrema aktörer blir alltmer effektiva i sin användning av propaganda och rekrytering riktad mot unga. De lockar med fysisk träning, misogyna ideal och samhörighet. Hur kan vuxna i ungas närhet känna igen varnings signaler hos unga som börjar intressera sig för den högerextrema miljön? Vilka idéer är det som lockar? Och vad kan vi göra?

HÖGEREXTREMISM I GAMINGVÄRLDEN

Vi ser en situation med ökande näthat med rasistiska förtecken där gamingmiljön och spelangränsande plattformar spelar en alltmer framträdande roll. Unga är särskilt exponerade för högerextrema budskap bland annat genom sin höga närvaro i online, vilket i sin tur riskerar att leda till radikaliserings och våldsattentat. Samtidigt råder en kunskapsbrist både bland tjänstemän och i vuxenvärlden generellt om ungas verklighet i gamingvärlden. Genom Expos utbildningar kan vi tydliggöra hur högerextremism tar sig in i på spelplattformar – och hur vi kan förstå och bemöta utvecklingen.

SITUATIONSBASERADE WORKSHOPS OCH ÖVNINGAR

Vi skapar möjligheter till träning genom att formulera exempel med avstamp i deltagarnas egen vardag där de riskerar att möta ytterhögerens idéer och argument. I övningarna får deltagarna reflektera kring vilket handlingsutrymme de har i olika situationer och testa att styra samtalet genom en modell med följdfrågor. Under övningarna läggs också stor vikt vid att formulera en egen analys och berättelse om vårt samhälle för att kunna erbjuda mer kärnfulla alternativ och svar, än att fastna i reaktiva motargument.

FES

RAPPORTER, EXPERT- OCH PARLAMENTARIKERNÄTVERK

Att stärka demokratin är en av hörnstenarna i FES arbete, och organisationen publicerar löpande material om flera aspekter av temat. Ett av FES kontor är specialiserat på just framtidens demokrati och tack vara organisationens omfattande internationella nätverk finns det en betydande uppsättning av internationella jämförelser att tillgå. FES Nordenkontor har sedan 2018 utvecklat politiska strategier för att motverka högerradikala och högerextrema rörelser med utgångspunkt i regionen. Tillsammans med omfattande expert- och politikernätverk fortsätter vi att utveckla och erbjuda analyser för att stärka demokratin.

Ordlista

ACCELERATIONISM är en politisk idéströmning som bygger på tanken om att samhällsutvecklingen följer ett förutbestämt mönster på väg mot total kollaps. Målet för högerextrem accelerationism är att genom attentat eskalera samhällets inneboende konflikter till den punkt att demokratin kollapsar så att en ny samhällsordning kan byggas i ruinerna.

”THE ALTERNATIVE RIGHT” (ALT-RIGHT) är en högerextrem politisk ideologi, rörelse och miljö som växte fram runt 2010. Alt-rightrörelsen var som starkast vid tiden för det amerikanska presidentvalet 2016. Under senare år har rörelsen tappat i betydelse. Samtidigt har dess idéer och uttrycksätt fortsatt att påverka den högerextrema

miljön som helhet. Alt-rightmiljön, som i sig inte är homogen, är en del av den högerextrema, nyfascistiska miljön. Grunden i alt-rightrörelsens idévärld är ett uttalat motstånd mot vapenkontroll, feminism, progressivism, globalism, invandring och politiska motståndare – ofta allmänt beskrivna som vänstern eller antifa (antifascister). Rörelsens anhängare binds samman av anti-etablissemang, anti-demokrati och anti-jämställdhetsidéer. Detta blandas med vit makt-ideologi och rastänkande och en känsla av samhörighet med nationen och till andra vita människor.

ANTISEMITISM är en samlingsbeteckning för hat, fördomar och fientlighet mot judar.

AUKTORITARIANISM är en politisk ideologi som fokuserar på centralisering av makt och förtryck av politiska utmanare. Systemet motiveras delvis av idén att lydnad mot en auktoritet är centralt och avgörande för att upprätthålla ordning och undvika kaos.

EXTREMHÖGERN är en revolutionär gren av ytterhöger som motsätter sig idén om majoritetsstyre och andra väsentliga principer för en liberal demokrati. Till skillnad från radikalhöger så avvisar extremhöger öppet idén om ett politiskt styre baserat på folkets vilja.

FASCISM är en ideologi baserad på ultranationalistiska, våldsamma och aktivistiska ideal som hävdar att nationen är i kris. Krisen och det påstådda hotet motiverar en kamp mot både interna och externa fiender. Begreppet fascism var ursprungligen kopplat till den italienske diktatorn Benito Mussolinis styre.

FRÄMLINGSFIENTLIGHET kan beskrivas som en motvilja, rädsla och hat mot det som uppfattas som konstigt eller främmande. Ibland används xenofobi för att beskriva främlingsfientlighet, ordet kommer ursprungligen från de grekiska termerna *xeni* (konstigt/främmande) och *phobos* (rädsla).

FUNDAMENTALISM kan enligt Cambridge Dictionary beskrivas som "tron på gamla och traditionella tolkningar av religion, eller tron på att det som står i en helig bok, som den kristna bibeln, är helt sant". Fundamentalistisk tolkning av religion överlappar ibland med radikalnationalism och främlingsfientlighet.

HÖGERPOPULISM kombinerar ytterhögerns politiska ideal med en populistisk världsbild.

Den **IDENTITÄRA RÖRELSEN** är en rörelse som startade i Frankrike i slutet av 1900-talet och början av 2000-talet, sedan dess har idéerna spridits till flera andra europeiska länder. Den identitära rörelsen är en gren av extremhöger som betonar regionalism, antiliberalism, hård kritik av icke-europeisk invandring och skydd av vad som beskrivs som europeisk kultur.

ISLAMOFABI är ett samlingsbegrepp för hat, fördomar och fientlighet mot muslimer.

KONSPIRATIONSTEORIER är idéer eller teorier om att det pågår eller har pågått en konspiration kring en viss händelse eller ett fenomen. Konspirationsteorier är ofta uppbyggda på liknande sätt. Anhängarna påstår att det finns en hemlig plan bakom det som händer, att allting hänger ihop och ingenting sker av en slump. Som bevis används ofta detaljer och perifera fakta kring en händelse som ges stora proportioner. Gruppen som ligger bakom planen påstås ha onda och själviska avsikter. Ofta handlar det om makt eller pengar. Konspirationsteorier får ofta fart i anslutning till större kriser eller händelser där den officiella förklaringen antingen verkar för enkel eller för komplicerad förstå. Konspirationsteorier orsakar skada då de ökar misstron mot samhället och pekar ofta ut specifika grupper som onda eller ansvariga för negativa händelser.

NATIONALISM är en ideologi som fokuserar på de element som påstås förena folket inom en viss nations gränser, exempelvis en gemensam kultur och historia. För nationalisterna är skyddet av nationalstaten centralt. Folket i en nation antas dela en uppsättning värderingar och intressen, dessa delade intressen varierar beroende på nationalismens ideologiska inriktning. För vissa ses folkets etnicitet som det sammanhållande elementet (etnonationalism). Inom andra nationalistiska rörelser är kultur eller medborgerlig status de centrala sammanhållande elementen.

NATIVISTER hävdar att infödda i landet har rätt till samhällets välfärdssystem och tillgångar, medan människor som har invandrat till landet saknar samma rättigheter. Nativism uppstår ofta när grupper i ett samhälle upplever ett socialt eller kulturellt hot från omvärlden.

POPULISM är en politisk positionering som gör anspråk på att betona folkets eller nationens åsikter och intressen. Dessa intressen ställs mot en påstådd illegitim elit och etablissemangen. Populism går att kombinera med både vänster- och högerorienterad ideologi.

RADIKALHÖGERN är en reformistisk gren av ytterhöger som motsätter sig grundläggande demokratiska principer som rättsstatsprincipen och minoritetsgruppers grundläggande rättigheter.

RADIKALISERAD KONSERVATISM är enligt statsvetaren Natascha Strobl ett fenomen där konservativa har reagerat på progressiva tendenser i våra samhällen genom att omfamna former av högerradikala idéer och narrativ. De fokuserar främst på sociokulturella övertygelser och beskyller invandrargrupper, särskilt muslimer, för deras påstådda oförmåga att acceptera och anpassa sig till majoritetskulturen i landet. I de mest extrema fallen intar de högerradikala ståndpunkter och diskurser och samarbetar med högerradikala partier.

RASISM har flera olika definitioner. Enligt Svenska akademins ordlista definieras det som en "åskådning som hävdar att människor med olika yttre egenskaper har olika värde".

YTTERHÖGERN kan beskrivas som ett brett spektrum av nationalistiska, radikalt konservativa och auktoritära politiska idéer. Ytterhöger innefattar politiska åsikter som kännetecknas av främlingsfientlighet, chauvinism och ultranationalism. Idéerna kan leda till våld, trakasserier och exkludering av minoritetsgrupper. Ytterhöger delas av många experter, däribland statsvetaren Cas Mudde, upp i två subgrupper: extremhöger som avvisar demokratin som system (folksuveränitet och majoritetsval), och radikalhöger som erkänner demokratin men avvisar fundamentala delar av den liberala demokratin (minoritetsrättigheter, rättsstatsprincipen och maktdelning). Extremhöger är revolutionär och radikalhöger är mer reformistisk.

Kontakt

Friedrich-Ebert-Stiftung | Nordic Countries

Kristina Birke Daniels | Director | FES Nordic Countries

Telefon: +46 768 486 705

Mail: kristina.birkedaniels@fes.de

Frågor om beställningar:

josefin.furst@fes.de

Stiftelsen Expo

Klara Ljungberg | Utbildning- och produktansvarig | Stiftelsen Expo

Telefon: +46 8 400 219 62

Mail: klara.ljungberg@expo.se

Ståndpunkterna som uttrycks i publikationen är inte nödvändigtvis Friedrich-Ebert-Stiftungs (FES). Kommersiell användning av materialet är inte tillåten utan skriftligt medgivande från FES och Stiftelsen Expo. Publikationer från FES får inte användas i politiskt kampanjarbete.